

Stevan Hadživuković
KRATKA ANALITIČKA ISTORIJA DEMOKRATIJE

Urednik
Zoran Kolundžija

Stevan Hadživuković

KRATKA ANALITIČKA ISTORIJA DEMOKRATIJE

PROMETEJ
Novi Sad

SADRŽAJ

PREDGOVOR.....	7
I DEFINISANJE DEMOKRATIJE	13
I.1 Upotreba reči	13
I.2 Konfuzija sa drugim idejama	14
I.3 Razni nazivi za demokratiju	17
I.4 Nastajanje pluralizma	18
I.5 Linkolnova formula	19
II GRANICE POLITIČKOG REALIZMA.....	21
II.1 Čista politika	21
II.2 Realizam nasuprot racionalizmu	23
II.3 Grčka demokratija	25
II.4 Individualizam i sloboda: staro i novo shvatanje	27
III KLASIČNA DEMOKRATIJA	29
III.1 Klasičan republikanizam	29
III.2 Prosvećeni racionalizam kao antidemokratski	30
III.3 Dubiozne osnove demokratije	32
III.4 Francuska revolucija	34
IV DEMOKRATIJA U XIX VEKU	38
IV.1 Osećaj neizbežnog	38
IV.2 Kritika demokratije	40
IV.3 Progres demokratije	43
IV.4 Revolucije 1848.	44
V DEMOKRATIJA KRAJEM XIX VEKA	47
V.1 Politički uspesi	47
V.2 Odvajanje intelektualaca	50
V.3 Nauka i demokratija	52
V.4 Organizovanje demokratije	54
V.5 Socijalizam i demokratija	57

VI	DEMOKRATIJA I LIBERALIZAM.....	62
	VI.1 Preklapanje demokratije i liberalizma.....	62
	VI.2 Liberalna demokratija.....	65
	VI.3 Demokratija unutar liberalizma.....	66
	VI.4 Demokratija bez liberalizma.....	68
VII	NEPREKIDNA KRIZA DEMOKRATIJE.....	71
	VII.1 Otrežnjenje krajem veka.....	71
	VII.2 Totalno predviđanje.....	73
	VII.3 Prvi svetski rat i demokratija.....	75
VIII	DEMOKRATIJA IZMEĐU DVA SVETSKA RATA.....	79
	VIII.1 Nakon velikog rata.....	79
	VIII.2 Fašizam i nacizam.....	81
	VIII.3 Komunizam i demokratija.....	83
	VIII.4 Drugi propusti demokratije.....	85
	VIII.5 Spoljna politika zapadnih demokratskih država uoči Drugog svetskog rata.....	86
IX	DRUGI SVETSKI RAT: DEMOKRATIJA NA NISKOM NIVOU....	92
	IX.1 Demokratija u Drugom svetskom ratu.....	92
	IX.2 Demokratija u velikoj krizi.....	93
	IX.3 Moć elite i nova levica.....	95
	IX.4 Postmoderna demokratija.....	98
X	DEMOKRATIJA U SAVREMENOM SVETU.....	100
	X.1 Demokratija u svetskom okruženju.....	100
	X.2 Demokratski preduslovi.....	101
	X.3 Demokratija u kasnom dvadesetom veku.....	102
	ZAKLJUČAK.....	119
	LITERATURA.....	123
	REGISTAR.....	127

PREDGOVOR

Demokratija, kao jedan od načina političke organizacije, od starog veka do danas postoji kao pojam ili politička praksa i zbog različitog tumačenja nastaju teškoće da joj se da pravi smisao. 1) U prvobitnom, originalnom značenju građani i njihova tela imaju direktno pravo da donose političke odluke. Ovo je procedura nazvana direktna demokratija i danas se u modernom svetu skoro i ne primenjuje. 2) U drugom značenju, to je oblik vladavine gde građani ostvaruju svoje pravo preko izabраних predstavnika koji su im odgovorni. To je poznato kao predstavnička demokratija. 3) U vladavini gde vlast većine, preko konstitutivnog ograničenja, garantuje manjini da može da uživa kolektivna i individualna prava, kao što je sloboda govora i versko opredeljenje; ovaj oblik je poznat kao liberalna ili konstitucionalna demokratija. Reč demokratija se često upotrebljava da karakteriše neki politički ili društveni sistem, bez obzira na to da li je to oblik demokratske vladavine u smislu jednog od prethodnih značenja i teži da umanjí društvene i ekonomske razlike, posebno one koje proizilaze iz nejednake raspodele privatnog vlasništva.

Antička Grčka je najočigledniji primer vladavine direktne demokratije. Ta demokratija je karakteristična za mnoga primitivna društva i moderni antropolozi je vezuju uglavnom za preistorijsko vreme. Platon i Aristotel su stvorili teoriju o političkoj demokratiji. Najbolju definiciju demokratije dao je Aristotel govoreći o državi. Po njemu demokratija je tamo gde su ljudi slobodni i siromašni i predstavljaju većinu u vlasti države. Ova definicija se u osnovi razlikuje od njene primene u modernom vremenu.

Direktna demokratija, u kojoj svi građani učestvuju, bila je moguća zbog ograničene veličine tamošnjih država. U to vreme gradovi su bili mali i zajedno sa okruženjem nisu prelazili više od nekoliko hiljada stanovnika. Žene nisu imale pravo glasa kao ni brojni robovi. Ta demokratija je bila u saglasnosti sa poretком gde su robovlasnici uživali sva prava. Ta se vlast nije kvalifikovala kao pravna i legislativna institucija.

U antičkoj demokratiji svi građani učestvuju u zakonodavnoj skupštini i mogli su da glasaju. Ovakvi sistemi nisu mogli da deluju u većim državama

i njima se nije moglo rukovoditi na ispravan način. Ovaj tip demokratije je bio u staroj Grčkoj u petom veku pre naše ere. Politička istorija datog perioda odlikuje se borbom između dve države, Atine i Sparte, jedna sa demokratskom a druga sa oligarhijskom organizacijom. Sukob se završio pobedom Sparte. Atinska demokratija se nikad nije povratila od ovog udara. Posle dugog perioda opadanja konačno je nestala sa nastankom Rima.

Grčka demokratija je postojala u istoriji u kratkoj epizodi i nije imala većeg uticaja na moderne demokratske države. U poređenju sa grčkim gradom – državom, Rim je bio oligarhijska republika i postepeno je prerastao u autokratsku imperiju. Kasnije države su bile plemenske i feudalne, a u 16. i 17. veku bile su transformisane u apsolutne monarhije. Srednji vek uz to odlikuje postojanje više nezavisnih republika koje su bile oligarhijske i ne demokratske. To je bila situacija sve do Američke i Francuske revolucije. Današnje demokratske vlade su zakonodavne i sa legislativnim parlamentom. Njihova etička osnova počiva na tome da su svi ljudi jednaki a vlade postoje da sprovode prava i da zaštite svoje i interese građana. Do ovoga se došlo još u srednjem veku, kada su se nove osnovne demokratske premise pojavile i postepeno potvrđivale u vremenu.

Jedna od najvažnijih novih ideja je moderna koncepcija konsititucije. Uopšte uzevši, starije generacije su gledale na zakon kao na oganičavanje u vršenju političke vlasti. Ali za naslednike kraljevstva kao i za mnoge primitivne narode, zakon je starodrevni običaj koji se teško menja. Kraljevi nisu propisivali zakone već su ih oni obavezivali isto kao i ostale subjekte. Ova ideja je osnažena konceptom prirodnih zakona koje su razvili stoici i hrišćanski mislioci krajem antike. Za hrišćanske teologe univerzum je kreacija svemoćnog Boga čija savršena i nepromenjena volja je obavezujuća za sva bića. Moderan pogled o premoći konstitucionalnog zakona je nasleđen direktno iz srednjovekovnog koncepta.

Srednjovekovni politički poredak se dezintegrisao u 15. i 16. veku, pošto je vlast monarha porasla i omogućila ideju apsolutne suverenosti. Jedini značajan izuzetak bila je Engleska, gde je tradicija srednjovekovnog parlamentarizma bila posebno snažna. Sredinom 17. veka izbio je sukob između religijskog i konstitucionalnog problema koji je vodio do otvorenog prekida između kralja i parlamenta; parlament je pobedio i umanjio upravni značaj kralja. Pobedonosnom revolucijom 1688. vlast engleske monarhije je konačno ograničena. Parlament je imao potpunu kontrolu u zakonodavstvu i finansijama.

Najbolji način da se spreči zloupotreba vlade je da se vlast podeli na legislativnu i izvršnu i da ona ne bude u istim rukama. Uticaj Džona Loka i njegove rasprave *O Civilnoj vladi* (1690) su bile prilagođene engleskom revolucionarnom pokretu, ali je to moglo da ima mnogo šire značenje. Lokova teorija o razdvajanju vlasti je postala popularna i na evropskom kontinentu. Monteskje je dvema vlastima, koje treba da su odvojene, dodao i sudsku. Ta doktrina je bila prihvaćena od britanskih severnoameričkih kolonija i od američkog sistema vlasti.

Ove teorije u praksi i primeni u 17. veku imale su veliki značaj u razvitku konstitucionalne demokratije. Balans vlasti u Engleskoj se pomerio od kralja ka parlamentu koji je ostao oligarhijski i kao takav bio nedemokratski. Odsustvo neke značajnije promene nije dovelo do bitnije modifikacije sve do reformskog akta iz 1832.

Pre Američke i Francuske revolucije, Žan Žak Ruso je bio na striktno demokratskoj poziciji. Sa tim stanovištem se predstavio u *Društvenom ugovoru* (1762). Zalagao se za direktnu demokratiju mada taj izraz nije nikad upotrebio.

Konstitucionalno, demokratija je bila uvedena kao posledica Američke revolucije. Ono što su Amerikanci želeli bila je ne samo konstitucionalna nego i demokratska vladavina kao krajnji cilj.

Takođe, veliki značaj u istoriji moderne demokratije imala je Francuska revolucije. Još od 16. veka Francuska je bila apsolutna monarhija, izuzev nekoliko malih područja koja su zadržala provincijski status države i bilo je malo revolucionara koji su imali interes da to ožive. Njihova inspiracija je dolazila od filozofije prosvećenosti sa radikalnom novom koncepcijom o pravima čoveka.

Francuska revolucija je imala veliki i neobičan efekat na razvitak moderne demokratije. Bila je uspešna u podrivanju starog režima i pozitivno je delovala na ideal slobode, bratstva i jednakosti. Taj ideal je bio ovaploćen u nizu osnovnih reformi od Deklaracije o pravima čoveka do Napoleonovog zakonika koji je promenio lice Evrope. Većina revolucionara verovala je da su legalna i socijalna jednakost cilj koji je opravdavao upotrebu bilo kog političkog sredstva. Ta ideja je bila jedna od najmoćnijih snaga Francuske revolucije.

Glavni podstrek demokratiji u Evropi došao je od njenih ideja i raznih nacionalnih pokreta koji su se pojavili posle tog istorijskog događaja. Kada su oštrice revolucije otupele, išlo se za tim da se tradicija prilagodi sopstvenim potrebama. Britanske institucije su služile kao primer razvoja demokratije.

Sve do Prvog svetskog rata monarhije su bile normalan oblik vladavine u većini država zapadne Evrope. Britanija je mogla da posluži kao primer da monarhija može da bude konstitucionalna i demokratska. Kad se Luj XVIII vratio u Francusku, prihvatio je ustav posle Napoleonovog pada. Taj dokument je bio izraz ličnog autoriteta i principa narodnog suvereniteta, što je bilo nešto više nego legalna funkcija. Glavna posledica je pretvaranje Francuske u konstitucionalnu monarhiju sa institucijama dosta sličnim savremenoj Britaniji. Takve osobine su imale i najveći broj drugih obnovljenih monarhija.

Mada je razlika od zemlje do zemlje bila prisutna, njihovi sistemi su u osnovi bili slični britanskom i vodili su porastu demokratije u Evropi. Apsolutna monarhija je postepeno zamenjena principom da je narod izvor ustavnog autoriteta. Pored toga, postojala je težnja ka opštem pravu glasa i da težište zakonske egzekucije dođe u ruke kabineta odgovornog kao narodno izvršno telo.

Razvitak demokratije u pojedinim zemljama Evrope bio je nejednak u obliku i tempu. Postojeći osnovni zakon u Francuskoj je pred kraj devetnaestog veka ustanovio Treću republiku i konačno je u Francuskoj parlamentarna odgovornost bila uspostavljena u punoj meri kao i u nekim drugim zemljama (npr. Nemačka i Danska).

Dvadesetih godina dvadesetog veka ova nejednakost u razvitku se uveliko izgubila. Konstitucionalne države zapadne Evrope bile su sve demokratske, bilo da su monarhije ili republike i bile su uporedive sa sistemom u Velikoj Britaniji. Pisani su ustavi koji su do izvesne mere ograničavali vlast parlamentarnih većina. Sa druge strane, demokratski karakter parlamenta je bio garantovan periodičnim opštim izborima u kojima su svi odrasli građani, obično imali pravo glasa. To je bio standardni oblik moderne demokratije, koji je često uključivao žene u izborni proces.

Uprkos sličnosti struktura vlada na kontinentu, u praksi je sistem bio različit od engleskog. Pre svega, drugačiji je bio sistem organizacije političkih partija. U Velikoj Britaniji postojao je dvopartijski sistem, a u Evropi rivalstvo je obično bilo između više od dve partije.

Iskustvo u više evropskih zemalja je pokazivalo da su se teškoće više-partijskog sistema jedva premošćavale. Umnogome to je zavisilo od partijskih lidera i pristalica spremnih za saradnju. Kad je bilo moguće, dolazilo je do stabilne vlasti sa osiguranim demokratskim vođstvom. Za primer se mogu uzeti ustavne monarhije u Holandiji i skandinavskim zemljama u kojima su uspešno delovali multipartijski sistemi i postignuta je stabilnost demokratske vladavine.

Demokratija je u drugoj polovini devetnaestog veka bila velika snaga u Evropi pod uticajem duha Francuske revolucije, karakterističnog po snažnim idejama i relativno slabim institucijama. To je odlikovalo mnoge partije u većini evropskih država. Kada glasači, nakon višepartijskih izbora, nisu bili zadovoljni rezultatima, okrenuli su se na drugu stranu tražeći zadovoljavajuće političko rešenje.

Druga polovina devetnaestog i rani dvadeseti vek bili su vezani za konstitucionalizam. Tom idejom je bio zadojen i predsednik Sjedinjenih Američkih Država tvrdeći da je cilj stvaranje sveta sposobnog za demokratiju. U ime tog načela Amerika je učestvovala u Prvom svetskom ratu. Jedna od glavnih posledica toga rata je uspostavljanje komunističkog režima u Rusiji. Taj režim nije pretendovao da stvori liberalno društvo i stvarao je demokratiju sumnjivog karaktera. Nakon Drugog svetskog rata satelitske države Sovjetskog Saveza su nazvane „narodnim demokratijama”. To su u stvari bile strogo regulisane države, ali se u prvo vreme gledalo na njih sa blagonaklonošću.

Teorijska osnova ovakvog shvatanja demokratije imala je poreklo još u Francuskoj revoluciji, a ekonomska demokratija se pojavila kao sastavni deo revolucionarnog pokreta. Mada je glavna politička ideja bila legalnost jednakosti, manjina je smatrala da je i ekonomska jednakost takođe osnovno pravo čoveka. To nije bilo prevaziđeno ni u socijalizmu. Mnogi autori su podržavali ovakav stav što je odigralo značajnu ulogu i u revolucijama 1848.

Ovo shvatanje imalo je velikog uticaja na Karla Marksa. Po ugledu na francuske revolucionarne tradicije razvio je socijalnu i ekonomsku teoriju. Verovao je da njegovo učenje treba da bude presudno za život nepovlašćenog stanovništva predstavljenog radničkom klasom. Sve dok postoji ekonomska nejednakost u vlasništvu, ne može se ostvariti besklasno društvo jer su sredstva proizvodnje u rukama kapitalista. Istorijski, funkcija proletarijata je da zbaci građansku klasu i njenu državu. U najvećoj meri Marks je bio koncentrisan na novo društvo i nije imao interesa da shvati probleme demokratije.

U Zapadnoj Evropi, krajem devetnaestog i u dvadestom veku, veliki broj marksista se postepeno prilagođavao događajima da se u novom društvu ostvari demokratija putem parlamenta izabranog od naroda. Takvo shvatanje je prihvatila i većina radničke klase u industrijski razvijenim zemljama. Vreme je potvrđivalo i praktično opravdavallo poglede socijal-demokratskih partija u razvijenim državama Zapadne Evrope da se do socijalističkog poretka može doći i evolucijom.

U Rusiji je revolucionarni marksizam tumačen na način da i manjina u datim okolnostima nedovoljno razvijenog proletarijata može da osvoji vlast. Tako je pod vođstvom Lenjina komunistička partija zagospodarila velikim delom ruske imperije. To je bila nova vrsta političkog sistema koji su njegovi zagovornici smatrali totalnom demokratijom.

Jedna od najupadljivijih karakteristika 20. veka u Zapadnoj Evropi bio je nagli porast demokratije. Totalitarizam i konstitucionalizam su se u potpunosti razlikovali, ali već polovinom veka nije bilo vlade koja nije sebe smatrala demokratskom.

Posle poraza totalitarizma i nacionalizma u zapadnoj hemisferi u Drugom svetskom ratu novo razdoblje se otvorilo u drugoj polovini dvadesetog veka. Pokret za nezavisnost u bivšim kolonijama u Africi i Aziji bio je nezaustavljiv i predstavljao novi period u razvitku sveta.

Propast komunizma u Sovjetskom Savezu i satelitskim državama istočne Evrope bio je veliki preokret u istoriji ljudskog društva. Taj period je bio pun događaja u kojima se demokratija razvijala i postepeno postajala vladajuća ideja u svetskim razmerama.

Autor

I DEFINISANJE DEMOKRATIJE

I.1 Upotreba reči

Kada se susrećemo sa reči demokratija normalno je postaviti pitanje na koji je način definisati, jer se radi, objektivno gledajući, o zbunjujućem izrazu. U svetu oko nas stalno smo okruženi medijima i pojam demokratija se svakodnevno upotrebljava. Njom definišemo našu kulturu i politiku prema drugima i koristimo je za odobravanje ili neodobravanje njihovih ili svojih stavova. Jedan od glavnih ciljeva zajedničke akcije Sjedinjenih Američkih Država i Evropske unije, proklamovanih u decembru 1995. je bio „razvitak demokratije svuda u svetu”. Ta proklamacija je predstavljena kao lek za teškoće svih naroda i zemalja. Brojne knjige se pišu o velikoj prednosti demokratije u savremenom svetu ili ukazuju na njene nedostatke.

Međutim, ima mnogo nejasnoća ako se pojam demokratije upotrebljava nekritički i bez razmišljanja. Često nije jasno objašnjeno kada se demokratija upoređuje sa liberalizmom, konstitucionalizmom ili socijalnom jednakosti. Reč može da označava prava većine ili manjine, a njeno značenje može da varira od mesta do mesta i od vremena do vremena. Tako, demokratiji se daje jedno značenje u Moskvi, drugo u Rimu, treće u Sudanu, četvrto u nekoj drugoj zemlji itd.

Tumačenje demokratije zavisi u znatnoj meri od uticaja istorijskih i političkih okolnosti. Danas često nailazimo na izraz liberalna demokratija koji je dosta neprecizan pojam. Londonski *Economist* je 1995. izneo mišljenje da demokratija nije samo glasanje putem kuglice, premda je i to važno. Ona, isto tako, znači slobodu govora, religijsku toleranciju i zakonska pravila. U javnosti na zapadu liberalna demokratija može da se odnosi i na ove stvari, ali istorijski i konceptualno svaka od njih je nezavisna i različita. Religijska tolerancija i sloboda štampe nastale su u različitim vremenima i obe su se pojavile pre bilo koje demokratije koja je značila glasanje putem kuglica. Konstitucionalizam ili „vladavina zakona”

je mnogo stariji. Sve ovo se nije zvalo demokratija do pred kraj devetnaestog veka. Reč sloboda je „u velikoj meri zloupotrebljavana u propagandi i prestala je da ima bilo kakav značaj ako nije precizirana”. Savremeni akademici, kada analiziraju neku vladu ili prirodu društva, izbegavaju da upotrebljavaju tu reč, radije je koriste u navodnicima i za zamenu uzimaju reč pluralizam koji isto tako stvara zabunu bez dodatnog objašnjenja.

Učeni ljudi mogu da uzmu demokratiju zdravo za gotovo onakvu kakva je, ali ipak više vole da o njoj diskutuju kao o specifičnoj „građanskoj kulturi” koja se razlikuje od jedne do druge demokratske zemlje. Svaka politička zajednica razvija svoje običaje i konvencije osposobljavajući sistem da deluje.

Nemački filozof Maks Šeler primetio je da „nema prihvaćene definicije matematike, fizike ili hemije, a da se ne spominje biologija i humanističke nauke”. Uporedo sa drugim rečima kao umetnost, društvena pravda ili hrišćanstvo, demokratija je reč koju pojedini naučnici nazivaju „sporni koncept” i čija se priroda u osnovi ne može definisati. Ovi nazivi su samo funkcije „idealnih tipova” prema kojima mi posmatramo i ocenjujemo realnost. Filozofi su primetili da se izrazi kao ljubav ili dobrota ne mogu definisati zato što su nesvodljivi i možemo samo da ih navedemo. Moguće je da demokratija spada u takve izraze.

U svakom slučaju, uprkos neodređenosti, demokratija produžava da bude aktivan činilac. Kritički raspoložena inteligencija može da odbaci izraz demokratija po svom ubeđenju ili da ga izbegne zbog nedostatka jasnoće, ali on i dalje živi u našoj kulturi i društvu.

I.2 Konfuzija sa drugim idejama

Savremeni koncept demokratije je difuzan, višestruk i proizvod je zapadne civilizacije. Komunizam i u znatnoj meri socijalizam su vezani za marksizam i njegove promene. Demokratija nema sličan tretman. Tvorac i glavni autor demokratije ne postoji. Ona potiče od diskusija vođenih u antičko vreme od Platona i Aristotela i ta je struja u korenima demokratije sve do današnjeg dana. U istoriji „nijedna doktrina ne figurira kao demokratska”. Praktično, političari ili politički teoretičari prikazuju demokratiju u institucijama i teoriji onakvu kakvu je brane.

Demokratija je najviši oblik savremene političke i socijalne organizacije i postala je univerzalan pojam. Važno je da se ona ne svodi na neku zamku. Jedan engleski pisac kaže „da o demokratiji nema saglasnosti da se ona jedinstveno definiše”. Demokratija stalno ima neprijatelja i spasava se

zahvaljujući sopstvenom imenu. Do 1940. narod je znao šta je demokratija i prihvatao ju je ili odbacivao. Posle toga, odnosno po završetku Drugog svetskog rata, u većini civilizovanog sveta ona je prihvaćena, ali mnogi nisu znali šta ona u osnovi znači. Može se reći da mi danas živimo u veku konfuznog značenja demokratije.

Prosto rečeno, demokratija je postala zbrka vezana za druge ideje ili od njih odvojena. Tako se, na primer, pretpostavlja da su jednakost i demokratija identični. U knjizi R. R. Palmera *Poboljšanje Humanosti* (1982), jedan deo posvećen je Francuskoj revoluciji i ističe se da ova dva shvatanja nisu jednaka. Demokratija može da se smatra kao podgrana jednakosti. Inače, devetnaesti vek tretira problem jednakosti. Međutim, ljudi koji nastoje da definišu demokratiju kao socijalni problem šire je shvataju kao politički proces i obično su bliži društvenoj jednakosti. Društvo jednakosti može da bude krajnje nedemokratsko ako bi njime upravljao despot ili oligarh. Takav je bio izgled predmodernog društva. Za Rusiju se smatralo da ima despotsku vladavinu, a bila je više demokratska u svoje vreme nego Zapadna Evropa; u Rusiji je postojalo manje socijalne gradacije, većina je bila relativno jednaka u svojoj obespravljenosti.

Nedemokratsko društvo sa nejednakim klasnim ili statusnim grupama može da ima vladu izabranu od naroda. Smatralo se da su socijalna i politička demokratija neproporcionalne. Slično mišljenje imao je i Monteskeje, da ako nema aristokratije, kralj bi mogao da postane despot kao na istoku; samo plemstvo u društvu sa postojećom gradacijom, može da kontroliše suverena.

Postoji brojna literatura o tome da demokratija nosi u sebi društvenu nejednakost. Jednaki uslovi nisu ono što narod želi – on hoće stvaranje mogućnosti za napredovanje. Kad je neograničena jednakost garantovana, rezultat je najveća nejednakost u raspodeli bogatstva; najtalentovaniji i najagresivniji pojedinci, težiće ka vrhu društvene lestvice uspevajući preko manje sposobnih i tako se stvara plutokratija. Najbolji primer je uspešna demokratija u Sjedinjenim Američkim Državama. Na taj način, postoji kontradikcija između demokratije i jednakosti.

Konfuzija je prisutna između demokratije i liberalizma. Oba pojma se u velikoj meri duguju devetnaestom veku. Italijanski istoričar i filozof Benedeto Kroče, koji je mislio da je istorija priča o slobodi, smatrao je da je sloboda velika reč devetnaestog veka. Vlada koja zabranjuje javni protest i cenzuriše štampu je antidemokratska. Ali definisana kao vladavina većine, izabrana od narodnih predstavnika, demokratija nije isto što i sloboda i može biti sa njom u sukobu. U ranom devetnaestom veku, demokratija je

obično viđena kao neprijatelj slobode i tako su ova dva pojma bila nepomirljivo suprotstavljena. O tome se tada mnogo raspravljalo. Irski historičar V. E. H. Leki u knjizi *Demokratija i sloboda* (1896) veliku pažnju je posvetio stalnom neprijateljstvu između njih.

U svojoj knjizi *O demokratiji u Americi* iz sredine devetnaestog veka Aleksis de Tokvil govori o „tiraniji većine” i veliki britanski politički filozof devetnaestog veka Džon Stjuart Mil slagao se sa tim gledištem. Većina je u stanju da poništi individualna prava ili prava manjine i mnogi su se plašili da bi to moglo i da se ostvari.

Hitlerova nacistička država bila je krajnja negacija demokratije. Ideal nacista bio je bratstvo svih pripadnika jedne rase. Nacisti su produkovali sopstvenu elitu da preuzme mesto starijih. Hitler je uveo mnogo novih ljudi u državni sistem i moguće da je tada bio najpopularniji lider među velikim nacijama. Nacistička teorija bila je inspirisana shvatanjem Rusoa da volja lidera može da bude inkarnacija narodne volje i da bude bolja od zakonodavne skupštine.

U početku, engleski parlamentarci su branili slobodu; puritanci i vigo-vci smatrali su da je narod umnogome pretnja slobodi i nekontrolisanoj kraljevskoj moći. Tek docnije glasanjem je došlo do ograničenja moći vlasti.

Danas je revolucija slobodnog tržišta u čitavom svetu izjednačena sa demokratijom. Londonski *Ekonomist* stalno uzdiže demokratiju, za njega ona znači podržavanje biznisa i slobode delovanja preduzeća. Međutim, ekonomija i politička demokratija nisu istovetni.

Reč demokratija deluje transparentno i ima literarno značenje. Ona lako može i verbalno da se definiše. Tada možemo da ustanovimo da postoji izvesna razlika između činjenice i samog imena. Ali, iako ima precizno literarno značenje, izraz „vlast naroda” nije mnogo od praktične koristi. Demokratija nije samo deskriptivna funkcija nego i normativna. U svakom slučaju, problem definisanja demokratije je dvostruk i oba izraza imaju smisao. Tom prilikom moraju da se imaju u vidu dve stvari. Prva, demokratski ideal ne definiše demokratsku realnost i obrnuto, normativna demokratija nije i ne može biti isto što i idealna; drugo, demokratija između ideala i realnosti je interakcija između onog što je unapređuje i onog što je koči. Američki pravnik Vendel Holms, u uvodu jednog izdanja dela Monteskeja, *O duhu zakona*, bio je iznenađen činjenicom da se u osamnaestom veku demokratija više razumela u gradu Nove Engleske nego u vladi velike nacije kao što su Sjedinjene Američke Države.

I.3 Razni nazivi za demokratiju

Za demokratiju autori navode različite nazive. Mnogi često prave razliku između dva osnovna pogleda. Poznati austrijski i severnoamerički ekonomista Jozef Šumpeter razlikuje pojam demokratije kao procedure i kao rezultat; grubo rečeno, između vladavine većine na osnovu narodnog glasanja i društva koje karakteriše jednakost u slobodi. Francuski književnik Luj Ružje identifikovao je dva različita tipa. Prvi tip se naziva „monistička demokratija”, ponekad totalna demokratija, karakteristična za male grupe i obuhvata sve pojedince u upravljanju u društvenim pitanjima. Danas je prisutna u nekoliko švajcarskih kantona. U malim zajednicama monistička demokratija se može razumeti, ali na teritorijama sa većim brojem stanovnika takva demokratija je praktično neizvodljiva. Ovakav oblik demokratije se ne primenjuje više i o njemu se ozbiljno i ne misli. Drugi tip je moderna „pluralistička” ili reprezentativna demokratija. U istoriji su ova dva tipa bila praktično odvojena. Svakome pre 1800. bilo je jasno da vlada izabrana putem predstavnika, većeg ili manjeg broja, nije bila demokratska nego je predstavljala oblik oligarhije. Pored toga, pristalice moderne demokratije su smatrale da je monistička demokratija netolerantna, jer je odbijala da poštuje prava manjine.

U solidarnosti jednog plemenskog sela, individualna svest jedva da je postojala; osnovni autoritet bio je koncenzus za prihvatanje jednog lidera i njegove politike. Strogi autoritet nije se smatrao tiranijom, sve dok kasnije strane ideje nisu unele koroziju u bezazlenu integrisanost grupe. Takav autoritet postojao je dugo godina u primitivnoj zajednici i nastojao da se održi čak i u modernizovanom društvu.

U srednjovekovnim gradovima Evrope, mada nastanjenim slobodnim građanima, upravljala je oligarhija sa svojom hijerarhijskom strukturom. Ta hijerarhija je u stvari deo starog sistema čak i kad je „demokratska”. Narod bira lidera mehaničkim postupkom a ne brojanjem glasova; spontano priznaje svog lidera i daje mu punu vlast da vlada, dok sticajem okolnosti ne dođe do smene. Prihvatanje autoriteta uobičajenije je kod niže društvene lestvice nego blizu vrha. To je verovatno ostatak tradicionalnog uređenja društva.

Oba tipa demokratije izgleda da su imala pravo da kritikuju jedan drugog. Njihovo neslaganje je prethodilo jednom najdinamičnijem i bogatijem uspešnom društvu u istoriji.

I.4 Nastajanje pluralizma

U toku predmodernog perioda civilizacije u šesnaestom i sedamnaestom veku, iskustvo je postepeno ukazivalo da postoji mnoštvo kultura i verovanja i jedno vitalno društvo bi moralo da nauči da se to ne vrednuje više od socijalnog mira. Bio je potreban dug period da se to postigne u zapadnoj civilizaciji.

Martin Luter je 1520. pokrenuo protestantski revolt protiv vodstva rimskog pape u zapadnom hrišćanstvu. Došlo je do krvavog rata ne zato što su religije bile netolerantne prema doktrinarnoj ortodoksnosti, nego u velikoj meri zbog konflikta između Nemačke, Francuske i Engleske a onda Španije i Holandije.

Akt o toleranciji 1689. u Engleskoj nije bio savršen, ali je doveo do prihvatljivih religijskih razlika u politici. Religijska tolerancija bila je prvi korak u modernizam ili pluralizam zapadne civilizacije.

Ono što se u Zapadnoj Evropi naziva demokratija i pretpostavlja se da mora biti dobro za svakoga, postalo je kompleksna mešavina mnogih istorijskih i kulturnih činjenica građenih u vekovnom iskustvu Evrope. Sve to nije imalo ništa sa demokratijom u smislu parlamentarizma. Pre nego što bi izbori mogli da budu "čisti" čitav društveni poredak bi trebalo da se promeni. Stanari i radnici su bili zavisni od svojih kućevlasnika i poslodavaca i nisu mogli da izraze svoje suprotstavljanje za vreme izbora.

Sloboda štampe pojavila se u Velikoj Britaniji i SAD u osamnaestom veku pre izbora sa opštim pravom glasa. U pregledu štampe toga perioda nailazi se na pojedinosti koje nisu demokratske po svojoj prirodi, a kada su bile antidemokratske, bile su prepreka principu demokratske vladavine.

U Evropi, grubo uzevši, od petnaestog do osamnaestog veka nastupio je veliki razlaz između narodne i elitne kulture, ili u najmanju ruku, veliko otuđivanje. Umnogome je to bila posledica razvoja štampe i pismenosti. Neke države su bile angažovane na stvaranju velikih teritorija i centralizaciji vlasti na račun starog lokalnog zakonodavstva. Podizali su se veliki gradova kao Pariz, London, Sankt Peterburg, koji su privlačili književnu elitu. Tako su se u izdavačkim kućama, salonima, učenim društvima i novinama obrazovale intelektualne grupe otuđene od mase naroda, prvenstveno u unutrašnjosti zemlje. Stari univerziteti i manje crkve dominirali su u većini provincija bez nekog značajnijeg uticaja. Stvaralo se stratifikovano društvo od kategorija stanovništva nejednakih po moći i statu-

su, živeći zajedno u tolerantnim ličnim odnosima u većoj meri tada nego ranije. Pre svega delili su zajedničku kulturu što se vremenom menjalo.

Rad na demokratiji traži nešto dublja objašnjenja da bi se njena teorija mogla razumeti. Dovani Sartori u delu *Podsećanje na teoriju demokratije* (1987) pravi razliku između normativne i empirijske teorije: normativizam se koristi kao kriterijum za podelu. Tu se kaže da ako teorija sadrži norme, koje su preskripcija bilo koje vrste, ona je neempirijska. Teorija je empirijska samo ako nije normativna. Po njemu je „normativizam” zajednička skupina i konfuzna je, jer norme imaju vrlo malo zajedničkog. Prva primedba je da etičke i krajnje vrednosne norme predstavljaju jednu stvar, a uslovne ili instrumentalne (tehničke) norme sasvim drugu stvar. Postoji takođe razlika između propisane i deskriptivne norme. Na kraju „normativizam” postaje ne samo loša podela zbog svoje dvosmislenosti, nego je i loš princip za podelu. Jednostavno rečeno, demokratija može biti i „empirijska teorija”, i mora se onda kratko formulisati. Činjenica je da su demokratije shvaćene i konstruisane pre nego što smo ih posmatrali.

I.5 Linkolnova formula

Sartori, kad procenjuje demokratiju prema literarnoj definiciji, kaže da greške koje se pojavljuju najverovatnije leže u definiciji a ne u stvarnosti. Kad bi demokratija bila „moć naroda” i ništa drugo, dolazila bi iz premise da sve postojeće demokratije treba da budu realno shvaćene i implikacijom odbijene kao netačne. Ipak, ima političkih sistema u kojima narod nije samo zaštićen od zloupotrebe moći, već ulazi u proces odlučivanja šta treba da se učini „i ko šta dobija”. Takve politike postoje upravo zato što je prihvaćeno da mogu da se primene tamo gde etimološko značenje demokratije prestaje.

Ovo nema nameru da sugerira da literarno značenje reči nema značaja. Ako nas etimološka definicija ne vodi daleko, ona pruža osnovu. Princip koji ustanovljava da moć pripada narodu odnosi se na izvore i legitimnost moći. To znači da je moć legitimna samo ako dolazi odozdo, ako je emanacija narodne volje i samo ako leži na nekom bazičnom koncenzusu. Demokratija postoji kada odnos između onih nad kojima se vlada i vlasti odražava princip da je država u službi građana.

U Linkolnovom govoru u Getisburgu 1863. data je nezaboravna karakteristika demokratije: „Vlada iz naroda, vlada naroda, vlada za narod”. Poštujući ovu karakteristiku sve sledeće pretpostavke su dopuštene: a)

vlada naroda znači da naroda sam upravlja i to je direktna demokratija; b) suprotno narod je objekat vlasti, tj. njime se upravlja; c) vlada dolazi iz naroda u smislu da njena legitimnost dolazi uz saglasnosti naroda; d) vlada je birana od naroda; e) vladu vodi narod.